

INDIVIDU, INDIVIDUALISME, INDIVIDUALISERING

Jasper Schaaf, *De toekomst van het individu als sociaal wezen. Een sociale cultuurkritiek*. Assen, Van Gorcum, 1996, vi + 262 p., Hfl. 49,90 — ISBN 90-232-3139-2

Voorliggende studie presenteert zichzelf als "een reeks van samenhangende analyses over individualisering met als centrale tegenspraak 'nieuwe kansen versus sociale armoede'. [...] In dit boek wordt genoemde tegenspraak concreet gezien op het terrein van arbeid, onderwijs, sociale zorg en politiek. Evenzeer vindt een theoretische reflectie plaats waarin onder meer aspecten van het postmodernisme en het marxisme worden besproken. [...] want een centraal punt in het betoog is de bijdrage aan actuele sociaal-filosofische discussies" (flaptekst, p. 1). Thema van het boek is dus de theoretische exploratie van het vandaag uiterst actuele thema van de individualisering. Thesistitel van de studie is dat die individualisering een bedreiging vormt voor de sociale integratie. Dat blijkt althans uit de lectuur van hoofdstuk drie, waarin de centrale problematiek van het boek wordt geschetst: "Nu geconstateerd is dat er inderdaad sprake is van individualiseringstendenzen, rijzen reeksen van vragen. Individu staat als term vaak tegenover het sociale. [B]ij de vraag, heeft het sociale nog een toekomst, kunnen we op basis van de beste en meest geavanceerde agogische technieken antwoorden: ja, want zelfs de meest asociale typen kunnen tegenwoordig leren zich in flinke mate sociaal vaardig voort te bewegen, maar ook: neen, want de moderne methodiek gaat er al van uit dat ieder zich op eigen wijze, dus individueel dient te redden. [...] De tendens van individualisering, maar ook de mogelijkheid sociale aanpassing af te dwingen, bestaan beide. [...]. Aan de hand van het dilemma toeneemende individualisering versus idee van sociale integratie, zijn samenhangende vraagstellingen te noemen" (p. 19-20). Waaronder de centrale vraag van dit boek: is er, gezien de oprukkende individualisering, nog toekomst voor het individu als sociaal wezen (p. 22)?

Het moge duidelijk zijn: de auteur plaatst individualisering en sociale integratie of adaptatie (als een dilemma) tegenover elkaar, waaruit blijkt dat hij de notie individualisering zoals die thans gehanteerd wordt in hedendaagse sociaal-filosofische teksten niet begrepen heeft, of de notie althans in een totaal andere zin begrijpt dan in die teksten gebruikelijk is. In het huidige sociaal-filosofische discours, dat in dat opzicht voor een belangrijk deel teruggaat op auteurs als Ulrich Beck en Anthony Giddens — auteurs, wier namen betekenisvol (?) niet opgenomen zijn in het personenregister en wier werk ook ontbreekt in de overigens ruime bibliografie — staat individualisering niet tegenover sociale integratie of socialisatie, maar tracht die notie het soort socialisatie van individuen te beschrijven zoals dit thans, in onderscheid met vroeger, het geval is. Natuurlijk worden individuen nog steeds gesocialiseerd, sociaal geïntegreerd, alleen, zo stelt de notie individualisering, gebeurt dit nu niet meer hoofdzakelijk via de traditionele voorafgegeven socialisatiekanalen, maar heeft het (geïndividualiseerde) individu zijn eigen socialisatieproces méér dan vroeger het geval

was zélf in handen. Kortom, vanuit deze notie van individualisering is er geen probleem met het sociale, laat staan dat het sociale door die individualisering bedreigd zou zijn of dat we thans voor de keuze zouden staan : ofwel individualisering ofwel sociale integratie.

Binnen dit boek is dat evenwel wel zo, wat alleen kan betekenen dat — zoals gezegd — de notie individualisering hier in een grondig andere betekenis genomen wordt. En dat blijkt ook zo te zijn : in grondig anderen betekenissen, zelfs, want de hier gehanteerde notie is verre van eenduidig. Zo blijkt al uit een oppervlakkige 'screening' van de eerste hoofdstukken dat individualisering hier tegelijk staat voor : 'individualisme' (als een vorm van maatschappelijk egocentrisme of egoïsme; dit is de eigenlijke betekenis van de notie 'individualisering' zoals hij hier gebruikt wordt, wat meteen de gesignaleerde tegenstelling oplevert met 'het sociale'), 'vereenzaming', 'geïndividualiseerd' (in de zin van individubetrokken, zoals in 'geïndividualiseerd' onderwijs), 'atomair' (verwijzend naar het individu als sociaal atoom), 'toegenomen individuele vrijheid', en ik vermoed dat ik met die opsomming niet eens volledig ben. Bij wijze van illustratie, de opening van hoofdstuk vier : "Individualisering is een oud proces, dat sinds het ontstaan van de burgerlijke tijd oftewel de moderne tijd in een stroomversnelling komt. Er is sprake van een dialectische sprong. Wanneer aan het einde der middeleeuwen het individuele meer wordt ontdekt en benadrukt verandert het dagelijks leven, zeker voor de opkomende burgerij. Op basis van die verandering worden meer individuele functies ontdekt, begrepen en bevorderd. P. Ariès en G. Duby hebben een uitgebreide geschiedenis geschreven over de geschiedenis van het persoonlijke leven. Bij het ontstaan van de moderne tijd, zo omstreeks 1400, bespeuren zij de ontwikkeling van het individu op een nieuw, een hoger niveau" (p. 24).

Meteen wordt ook duidelijk dat in dit boek veel, zéér veel met elkaar wordt verbonden en op een wijze die voor de niet-ingewijde lezer — zo zal ik hem maar noemen — niet altijd even duidelijk is. Getuige nog deze passage, halfweg hoofdstuk vijf en na één van de ontelbare uitwijdingen en excursies die voorliggende tekst rijk (?) is : "Waar ging deze tekst nog maar weer over ? De toekomst van het individu als sociaal wezen. Individualisme versus het sociale. Het bijzondere en het algemene, het differente van Derrida versus het coherente van het rationalisme. Twee extremen, het louter individuele versus de algemene eenheid. Er moet een gulden middenweg bestaan. Ja, maar welke ? Slechts twee extremen, maar ontelbaar veel middenwegen" (p. 38). Dit citaat geeft een aardig beeld van het genre tekst dat hier gepresenteerd wordt : een nagenoeg louter associatieve stijl die op zijn beste momenten uitgroeit tot een bepaald soort journalistiek, waarin veel plaats ingeruimd wordt voor 'name-dropping' en waar filosofische stellingnames of sociaalwetenschappelijk theoriën bij voorkeur gereduceerd worden tot de bekende 'one-liners'. In zoverre zelfs dat men zich de vraag kan stellen voor wie dit boek eigenlijk geschreven is ? De lectuur ervan heb ik in elk geval opgegeven toen de auteur er op p. 201 in slaagde om Webers notie 'ideaal-type' en het daarvan afgeleide adjectief 'ideaal-typisch' als volgt te verstaan : "Natuurlijk klinkt dit wel erg optimistisch — 'ideaal-typisch' [!]". Een geluk dat Max Weber dat niet meer heeft moeten meemaken.

Antoon BRAECKMAN